

NARMINA QULİYEVƏ
RUQİYYA SƏFƏROVA
ADİU
narmin,ruqi.@.mail.ru.

Zoometaforik tərkibli cümlələrin ingilis dilinin terminoloji sistemində işlənməsi və onların Azərbaycan dilinə tərcüməsi yolları

Açar sözlər: idiom, məxəz dil, ekvivalent, analoq, tərcümə.

Key words: idiom, source language, equivalent, analogue, translation

Ключевые слова: идиома, исходный язык, эквивалент, аналог, перевод.

Sadəcə beynəlxaq və regional təşkilatlarda rəsmi yazışma dili olmaqla deyil, eyni zamanda söz ehtiyatının zənginliyi və keçdiyi inkişaf yolu ilə də digər dillərdən bu və ya digər dərəcədə fərqlənən ingilis dili bədii ədəbiyyatda və məişət üslubunda istifadə olunan idiomların (sabit söz birləşmələri) bolluğu ilə nəzər-diqqəti cəlb edir. Bir məqamı xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, həmin dildə geniş istifadə olunan idiomatik ifadələr tərkibində rəng, heyvan, qida, ev əşyaları və sair fərqli məfhumları ifadə edən sözlərin olması ilə səciyyələndirilə bilər. Oksford dilçilik və fonetika lüğətinə görə idiomun tərfi belə verilir: “idom (latın dilində “idioma” olub xüsusi mülkiyyət mənası verir) məcazi mənə verən söz birləşmələrinin ifadə edilməsidir. Burada məcazi mənə dedikdə sözün normal izahatından və hərfi mənasından fərqlənən ifadələrin təqdim edilməsi nəzərdə tutulur. İdiomlara müxtəlif dillərdə tez-tez rast gəlinir və təxmini hesablamalara görə ingilis dilində 25 000 idiomatik ifadə vardır”. Bəzi dilçi alimlərə görə sabit söz birləşmələrinin mənası ifadənin tərkib hissələrini təşkil edən sözlərin bütünü kimi başa düşülməlidir. Başqa sözlə, hər bir sözü başa düşən şəxs ümumilikdə ifadənin tam mənaasını başa düşməlidir. (2). Bununla belə vurğulamaq lazımdır ki, bu, heç də bütün idiomların tərcüməsi üçün qüvvədə deyil. Məsələn; “Fred kicked the bucket “ cümləsində sözlərin hərfi mənasına baxsaq “Fred vedrəni təpiklədi” kimi baş düşülür. Lakin, bu cümlənin ikinci mənası olaraq “Fred öldü” mənası da var. Yəni burda “kick the bucket” sərbəst yox, sabit söz birləşməsi olaraq istifadə olunub. Eyni zamanda, yuxarıdakı fikirləri dəstəkləyən idiomatik ifadələrə də tez-tez rast gəlmək olar. Məsələn; “He lays the cards on the table” cümləsinə fikir verək. Burada “kartları stolun üstünə qoymaq” ilə yanaşı “gizli olanları aşkara çıxartmaq” mənası da anlaşılır. Çünki kartlar əgər stolun üzərinə qoyularsa demək ki, artıq gizli bir şey qalmır.

Yuxarıda da qeyd etdiyim kimi,müasir ingilis dilində istifadə olunan sabit söz birləşmələrinin bəzilərinin tərkibində at,pişik,it,inək, qoyun, keçi,ördək,toyuq və sair kimi ev heyvanlarını ifadə edən sözlər istifadə olunur (fat cat,sitting duck,mad as üet hen,to be in the dog house və sair).Bu idiomların etimologiyasına və Azərbaycan dilinə tərcümə edilmə yollarına və eyni zamanda hər iki dildə ifadələrin yaranma vəziyyətinin müqayisə edilməsinə fikir vermək olar.

Ümumiyyətlə ingilis dilində olan atalar sözləri,zərb məsələlər və idiomların Azərbaycan dilinə tərcümə olunması üçün bir neçə metoddan istifadə edilir ki,onlar arasında ən çox istifadə olunanların aşağıdakı kimi sinifləndirmək olar:

1. Ekvivalent tərcümə: həm mənə,həm obraz,həm də leksik tərkib etibarilə hər iki dildə demək olar ki,eyniyyət təşkil edən ifadələr.Belə ifadələrin sintaktik quruluşu isə cox vaxt bir-birinə uyğun gəlmir ki,bu da ingilis və Azərbaycan dillərinin qramatik quruluşları arasında fərqli xüsusiyyətlərlə bağlıdır. Məsələn; All that glitters is not gold=hər parıldayan qızıl deyildir.

2. Anoloji (anoloq) tərcümə: mənaca uyğun,lakin obraz və leksik tərkib etibarilə bir-birindən qismən,yaxud tamamilə fərqli olan idiomlar.

Məsələn;every man thinks his own geese swans =heç kim öz ayrınaına tuş deməz.

3. Kalka və bir baş tərcümə üsulu: Azərbaycan dilində anoloq və ekvivalent qarşılığı olmayan ifadələr bu üsulla tərcümə olunur.

Məsələn; never refuse a good offer-yaxşı məsləhətdən heç vaxt imtina etmə (3;6)

Yuxarıda sadalandığımız və ən çox istifadə olunan metodlardan əlavə izah edici və antonim tərcümə metodlarından da yararlanır ki,birincidə məxəz dildə verilən ifadənin izah edilməsi,ikincidə isə antoniminin verilməsi ilə hədəf dildə qarşılığı verilir.

Sadaladığımız və qısa da olsa izahı verdiyimiz metodları da nəzərə almaqla aşağıda göstərdiyim və tərkibində ev heyvan adlarının ifadə edildiyi sözlərin olduğu idiomların tərcüməsinə fikir verərək hər iki dildə işlənmə mexanizimlərinə nəzər salaq:

1.Fat cat – ingilis məişət və publisitik üslublarında geniş istifadə olunan bu ifadə ilk dəfə 1920-ci illərdə ABŞ-da siyasi partiyalara yardım edən varlı insanlar üçün istifadə edilib.Həmin insanların siyasi təbliğat kampanyalarını maliyyələşdirmək imkanı geniş idi (4).Bu söz dilimizdə “varlı insan” kimi tərcümə olunur və göründüyü kimi bu da izah edici metod ilə həyata keçirilir.Başqa sözlə bu ifadənin dilimizdə anoloq və ya ekvivalent qarşılığı olan ifadə yoxdur və bir ölkəyə məxsus olduğu üçün onun izahatına baxıb söz formasında qarşılığını veririk.Əlavə məlumat üçün də istifadə

olunur. Azərbaycan dilində varlı insanlar üçün “kök pişik” ifadəsinin işlənməsi təcrübəsi yoxdur. Lakin varlı və kök insanlara “harınlamış”, “piylənmiş” kimi ifadələrin işlənməsi tez-tez rast gəlinən haldır. Bununla belə bəzi mətbu orqanlarda artıq bu ifadədən istifadə olunma hallarına rast gəlinir. Məsələn, www.faktxeber.com saytında 14.05.2011 tarixli bir xəberin başlığına diqqətimizi yönəldək: “Medvedev Duma üzvlərinə “kök pişi” dedi” (5). Mətni oxuyarkən belə bir cümlə ilə qarşı-qarşıya gəlirik: “Artıq ölkədə sağlam siyasi rəqabət zəifləyib. Hazırda Duma siyasi partiya nümayəndələri tərəfindən idarə olunmalıdır, nəinki kök pişiklər tərəfindən” (5). Zənnimcə bu cümlənin dilimizdə belə verilməsi oxucular auditoriyası üçün qaranlıq qalır və burada “kök pişik” ifadəsi ilə nəzərdə tutulan fikrin tam anlaşılmasına zəmin yaradılmır (çünki qəzet oxuyan hər kəs siyasi terminlərlə tanış olmaya bilər). Çünki, “kök pişik” “fat cat” idiomunun ekvivalenti kimi nəzərdə tutulursa, onda məna və obraz etibarlı ilə də eyni olmalıdır. Burada isə sadəcə leksik tərkib eynilik təşkil edir. Bu isə dil normasının pozulması kimi qiymətləndirilə bilər. Başqa misal olaraq 01.05.2010-cu il tarixində www.milli.az saytında təqdim edilən xəbərdə fikir verək “the New York Times” bildirir ki, ölkənin iri banklarının rəhbərlərini maliyyə terrorizmində suçlayan aksiya iştirakçılarının əllərində “Uoll-strikdəki “piyli pişik”lər daha da şişir!”, “Uoll-Strit iqtisadiyyatımızı şişirdib!” və “Böyük bankların məsuliyyəti artırılmalıdır!” plakartları tutublar (6). Burada kök əvəzinə piyli sözü ifadə edilir, amma yenə düşünmək olar ki, bu sözün orijinal mətnində işlənmə yerini bilməyən oxucu məsələdən tam agah olmaya bilər. Ona görə də mətbu orqanlarda xarici qəzəzlərə istinad verildən xəbərlərdə “fat cat” idiomu bir başa “kök pişik” kimi deyil, “varlı siyasətçilər”, “xalqın pulunu mənimsəyən şəxslər kimi” verilsə daha məqsədəuyğun olar. Eyni zamanda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına dilçilik İnstitutunun hazırladığı 4 cildlik “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə də “kök” sözünün izahında belə bir ifadəyə rast gəlmədik.

2. Let the cat out of bag - <http://idioms.thefreedictionary.com> saytı bunun izahını belə verir: hər hansı bir həyəcanlı xəbərin agah edilməsi aşkar edilməsi (bəzən istənmədən də baş verə bilər). İfadənin hərfi tərcüməsini şərh etsək “torbada olan pişiyin çıxarılması” kimi ifadə alınar. Azərbaycanda bizim gündəlik danışqlarımızda və ədəbi əsərlərdə hər hansı bir şəxsin sevincli, həyəcanlı olması vəziyyətlərində “deyəsen, torbada pişik var” ifadəsini tez-tez rast gəlinir. Göründüyü kimi hər iki dildə olan və “pişik” sözünün köməyi ilə yaranan ifadələr demək olar ki, eyni mahiyyət daşıyır sadəcə antonim tərcümə vasitəsi ilə məsələyə işıq tutulur.

3. Dog-tired, like a fish out of water, wouldn't hurt a fly, could eat a cow və sair idiomlar dilimizə ekvivalentləri ilə tərcümə olunur - müvafiq olaraq “it kimi yorulmaq” “sudan çıxmış balıq kimi”, “milçəyi belə

öldürməz”, “acından lap inək də yeyərdi”.Göründüyü kimi bu idiomlar hər iki ölkədə eyni vəziyyətlərdə və eyni obraz və məna yükü daşıyaraq eyni leksik tərkiblərdən istifadə olunmaqla istifadə olunur.

4.Hold your horses,separate the sheep from the goats və buna bənzər idiomlar dilimizə anoloq yolla tərcümə edilir.Məsələn,ingilislərdə hərfi mənası “atını saxla” olan birinci yazdığımız sabit söz birləşməsi Azərbaycan dilində “ayaq saxla”, “dayan” kimi çevrilir.Bu ifadə 19-cu əsrdə ABŞ-da istifadə olunmağa başlayıb və idiomun əmələ gəlməsi kimi müxtəlif səbəblər göstərilir (Çində barıtın partlaması ilə döyüşçülərin atlarının yüyənini çəkərək dayanmaları və sair) (7).İkinci yazdığımız ifadə isə yenə eyni üsulla-analoq-tərcümə olunur və “pisi yaxşıdan ayırmaq”, “ağı qaradan seçmək” kimi ədəbiyyatımızda istifadə olunur.

Ədəbiyyat

1.Crystal, A dictionary of linguistics and phonetics, 4th edition. Oxford, UK:Balckwell Publishers.2008

2. <http://en.wikipedia.org/wiki/Idiom>.

3.Tofiq Abasquliyev. İngilis atalar sözləri və onların Azərb-rusca qarşılıqları. Elm.n.

К.Нармина,

С.Ругия

Analysis of some structural zoometaforical semantik of comparative in english

Summary

In both English and azerbaijani languages the use of idioms are frequently observed. Because they are widely used in the English language, in press materials and literary works reders encounter with them.In these cases, it is important to comprehend them and some methods must be employed to translate these idioms.Otherwise some misunderstandings will occur and language norms will be violated.In the article analyses of some idioms have been presented.

In the article features of comparative phraseological compounds in English are analyzed and their equivalents in the Azerbaijani language were presented. An analysis was made of the Comparative phraseological units in both languages, both from a grammatical and syntactic point of view, as well as the quarrels and differences between them. This topic does not lose its relevance, since phraseological units are always in the center of attention of

researchers. As a linguistic element, the phraseological unit is the best source of basic knowledge about the way of life of the speakers of the Tongues, their history and geography. Idioms and phraseological units are directly connected with the outlook of a definite people, which certainly reflects the national character of the national culture of the people. it is for this reason that the national lexicon of comparative phraseological units is widely studied in this article.

**К.Намина,
С.Ругия**

**Анализ семантических особенностей зоометафорических
выражений в английском языке
Резюме**

В статье анализируются особенности сравнительных зоометрических соединений в английском языке и были представлены их эквиваленты на азербайджанском языке. Был проведен анализ компаративные зоометрические единицы в обоих языках как с грамматической, так и с синтаксической точки зрения, а так же были исследованы сходства и различия между ними. Эта тема не утрачивает своей актуальности, поскольку зоометрические единицы всегда находятся в центре внимания исследователей. Будучи языковым элементом зоометрия является наилучшим источником базовых знаний об образе жизни носителей языков, их истории и географии. Зоометафория посредственно связаны с мировоззрением определенного народа, что безусловно в себе национальный характер национальной культуры народа. Именно по этой причине в этой статье широко изучается национальный лексикон сравнительных зоометрических выражений. Как на английском, так и в азербайджанском языке часто встречаются случаи использования постоянных зоометрических словосочетаний. Широкое распространение таких словосочетаний, в частности на английском языке, приводит к их частому появлению перед читателями в прессах и в литературных произведениях. В этом случае, в их понимании для перевода на азербайджанский язык должны быть использованы различные методы. В противном случае произойдут определенные недоразумения и это приведет к нарушению нормы языка.

**Rəyçi: Adilə Zeynalova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**